

Stedelijke winnaars

AUTEUR VASCO LUB FOTOGRAFIE CALEB SCONOSCIUTO

Om de sociale problematiek van de grote stad het hoofd te bieden, wordt in toenemende mate een beroep gedaan op dé middenklasse. Maar wat verstaat men onder 'middenklasse'? Er bestaat geen eenduidige definitie van dit begrip. Wie in de wetenschappelijke en statistische literatuur op zoek gaat naar definities, stuit op een grote hoeveelheid classificaties, meestal gebaseerd op inkomen, arbeidsmarktpositie en opleidingsniveau. In het onderzoeksproject 'Kiezen voor de stad', dat NIZW Sociaal Beleid in samenwerking met de Erasmus Universiteit uitvoerde, werden de vestigingsmotieven van de (allochtone) middenklasse in kaart gebracht. Uit interviews met betrokkenen bleek iedereen zo zijn eigen beeld te hebben van die middenklassers. Bestuurders, beleidsmakers, vertegenwoordigers van woningcorporaties en makelaars omschrijven deze categorie veelal op basis van intuïtie, niet op grond van eenduidige criteria. Met andere woorden: je 'voelt aan' wanneer je met middenklassers te maken hebt. Maar waar komt dat gevoel vandaan? Het lijkt erop dat de intuïtie van de betrokkenen haar oorsprong vindt in een aantal modern-stedelijke ontwikkelingen waarin de middenklasse aan stedelijk winnaarschap wordt gekoppeld.

Bijdrage aan de stad

Middengroepen in een stedelijke context worden veelal ingedeeld naar hun vermeende bijdrage aan de vitaliteit van de stad. In zijn zoektocht naar de 'voorbeeldige middenklasse' wijst onderzoeker Lex Veldboer op een veel gehoord plotlijntje: het binden van middengroepen is goed voor de bloei van de stad en de sociale mobiliteit van kansarme groepen. Met andere woorden: achterblijvers kunnen zich aan de middenklasse optrekken, en haar aanwezigheid vergroot de economische vitaliteit van buurten. Binnen deze benadering staat een aantal middengroepen in de belangstelling. Van der Land spreekt over de 'nieuwe middenklasse', die in staat zou moeten zijn zich

te binden aan de stad. Deze is hoogopgeleid en beschikt over meer dan modale koopkracht. Daarnaast bezigt zij een stedelijk consumptieve levensstijl, en heeft zij vaak specialistische beroepen. Richard Florida noemt de creatieve klasse, die volgens hem essentieel is voor de economische ontwikkeling van de stad, zoals wetenschappers, kunstenaars, architecten en ingenieurs. Maar ook sociale stijgers en stedelijk georiënteerde gezinnen die al in de stad wonen zijn gewild. Volgens Reijndorp, Van der Zwaard en Karsten bestaan de sociale stijgers uit huishoudens die financieel in staat zijn een middenduur huis te huren of te kopen. Middenklassegezinnen definiëren zij als gezinnen met kinderen waarvan beide partners een baan hebben op ten minste mbo-niveau.

Polarisatie

De populariteit van deze groepen met toegevoegde waarde voor de stad is geen toeval. Wat voortdurend in demografische statistieken, beschouwingen van experts en discussies rond globalisering naar voren komt, is dat de kloof tussen bevolkingsgroepen groter wordt. Er lijkt sprake van een polarisatie die het sterkst haar uitwerking vindt in de grote stad. Het is een verhaal van winnaars en verliezers.

Het dualisme in de steden wordt steeds sterker. Aan de top staat een kosmopolitische elite en aan de onderkant groeit een onderklasse van kansarmen. In haar beroemde boek 'The global city' (2001) beoogt stadssociologe Saskia Sassen dat de arbeidsmarkt van grote internationale steden zich in twee richtingen ontwikkelt: een formele arbeidsmarkt gekenmerkt door goedbetaalde banen in de kennis- en dienstensector en een informele arbeidsmarkt gekenmerkt door laagwaardig dienstverlenend werk. Deze ontwikkeling – gestuurd door mondialisering – veroorzaakt op haar beurt inkomensongelijkheid en daarmee sociale ongelijkheid.

Toch is het beeld van de Nederlandse sa-

Menig stadsbestuur wil de middenklasse aantrekken, maar niemand lijkt helder te hebben welke kenmerken voor deze categorie gelden. Wat is het beeld van de middenklasse?

menleving als 'één grote middenklasse' hardnekkig. Aan de hand van demografische gegevens ziet hoogleraar Ultee echter twee scheuren optreden: de hogere middenklasse sluit zich voor nieuwkomers, en aan de onderkant vecht de lagere middenklasse van 'witte boorden' tegen de proletarisering. Dit laatste wordt vooral veroorzaakt door mondialisering – denk aan 'outsourcing' van voorheen typische middenklassebanen – en upgradering van de arbeidsmarkt. Sommigen spreken zelfs van het einde van de middenklasse als veilig sociaal stratum waarin het goed toeven is.

De journalist Friedman ziet in dit verband een nieuwe kosmopolitische klasse ontstaan: de 'untouchables'. De 'untouchables' kunnen niet worden geraakt door de mondialisering, maar profiteren er wel van. Ook publicist Paul Scheffer constateert een groeiende afstand tussen groepen die wél aansluiting vinden bij de kenniseconomie en zij die daar niet in slagen. Een ontwikkeling die ook weer het sterkst zichtbaar is in de stad. En nu naast de 'witte' middenklasse ook niet-westerse middengroepen de stad verlaten, blijven de kansarmste (vaak allochtone) bewoners achter. Ondertussen komen meer koopkrachtige westerse allochtonen naar de steden: nog een demografische aanwijzing voor polarisatie. In het kielzog van de Rotterdamse beleidsvraag ziet het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) in Rotterdam dan ook vooral kansrijke en kansarme groepen. Onder de kansrijken worden gezinnen geschaard die

koopwoningen betrekken.

Winnaars

Het discours van stedelijk dualisme en klassenpolarisatie is van grote invloed op de beeldvorming van beleidsmakers en betrokkenen. Het polariserende onderscheid van het COS in 'kansarmen' en 'kansrijken' is in deze exemplarisch. Om de polarisatie tegen te gaan en een sociaal evenwicht te vinden, willen de grote steden vooral sterke groepen behouden en aantrekken: huishoudens die niet alleen hun eigen boontjes kunnen doppen, maar bovendien een bijdrage kunnen leveren aan de stedelijke vitaliteit, hetzij door middel van hun portemonnee, hun burgerzin of de liftfunctie voor achterblijvende groepen.

In de stedelijke dynamiek met winnaars en verliezers zou je kunnen zeggen dat de stadscollages en betrokkenen zich richten op de winnaars. Getuige de vele beleidsnota's op dit terrein en de bewoordingen van betrokkenen heeft de term 'middenklasse' dit toebedacht winnaarschap invulling gegeven. Het is een synoniem geworden voor de groep die sterk staat en een zekere economische en sociale bewegingsvrijheid geniet. Ook groepen die potentie hebben tot deze eigenschap worden hiertoe gerekend. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in de 'Rotterdam-wet' waarbij het ontvangen van studiefinanciering gezien wordt als inkomen uit werk, zodat studenten voldoen aan de vestigingseisen voor geselecteerde woongebieden. Daarnaast proberen steden als

Rotterdam zich op verschillende manieren aantrekkelijker te maken voor studenten en te zorgen dat zij ook na hun studie in de stad (kunnen) blijven wonen, bijvoorbeeld door middel van plannen voor de bouw en verkoop van starterswoningen. Studenten worden gezien als aanstormende middenklasse, en dus als een welkome groep.

Als het gaat om de ontwikkeling en de uitvoering van stedelijk beleid is de term 'middenklasse' enigszins misleidend. De term impliceert immers een tussenpositie in de orde van de traditionele klassenbenadering. In werkelijkheid is het begrip verworden tot een verzamelterm voor groepen die voldoen aan het beeld van de stedelijke winnaars. Maar wat maakt iemand tot een stedelijke winnaar? Sociaal-economische onafhankelijkheid én sociaal stijgingspotentieel lijken de belangrijkste pijlers te zijn waarop het concept van stedelijk winnaarschap rust.

Kenmerken van de winnaars

Kenmerkend voor de stedelijke winnaars is dat zij niet afhankelijk zijn van steunstructuren of verzorgingsstaatarrangementen. Dit uit zich in sociaal-economische onafhankelijkheid. Om met Friedman te spreken: wil je als stadsbewoner tot de winnaars behoren dan is een bepaalde mate van 'untouchability' noodzakelijk. Maar waar Friedman dit begrip vooral toepast op de voorhoede van de wereldbevolking die niet kan worden geraakt door de mondialisering, maar er wel van profiteert, zijn in

dit verband de 'untouchables' de bewoners die zich als het ware ongenakbaar door de stedelijke jungle manoeuvreren. Zij worden niet ondersteund door enig sociaal of financieel stutwerk en komen in de regel op voor hun (lokale) belangen. De veronderstelling van veel beleidsmakers is dat die sociaal-economische onafhankelijkheid en assertiviteit hen in staat stelt de stad sterker te maken. Hun winnaarsmentaliteit draagt niet alleen bij aan de economische vitaliteit van de stad, maar ze dragen in de regel verantwoordelijkheid voor de buitenruimte en zijn kritischer als het gaat om de kwaliteit van voorzieningen in hun nabije omgeving. De keerzijde van deze sociaal-economische onafhankelijkheid is dat ze zorgt voor een zekere mate van keuzevrijheid op de woningmarkt: de stedelijke winnaars kunnen tot op zekere hoogte kiezen waar ze willen wonen.

Naast sociaal-economische onafhankelijkheid speelt ook het sociale stijgingspotentieel een rol. Zoals eerder vastgesteld zijn de groepen die de potentie hebben om een stedelijke winnaar te worden zeer gewild. Er zijn verschillende kanalen tot sociale stijging te onderscheiden. Het volgen van een opleiding, het maken van carrière op de arbeidsmarkt, werk of ondernemerschap kunnen allen tot opwaartse mobiliteit leiden. Een en ander uit zich in een typering van middengroepen die binnen het betoog van de potentiële stedelijke winnaars passen. Stedelijke winnaars zijn dus niet per definitie hoogopgeleiden met veel koopkracht en een dynamische leefstijl. Verschillende groepen voldoen aan het beeld van de stedelijke winnaars en vallen binnen dit kader. Te denken valt aan succesvolle ondernemers zonder noemenswaardig opleidingsniveau, hbo- en wo-studenten, jonge hoogopgeleide starters of tweeverdienerhuishoudens in de dienstensector. Maar denk ook aan de sociale stijgers die zich vanuit een relatief laagwaardige baan in de horeca of de schoonmaakbranche opwerken naar een sterkere zelfstandige positie, aan 'diplomastapelaars' die stapje voor stapje hogerop komen of aan huishoudens die dankzij hun wooncarrière vermogen opbouwen. Zij beschikken allemaal over een zekere mate van sociaal-economische onafhankelijkheid en sociaal stijgingspotentieel.

De gedroomde categorie

In zijn essay 'Sociale herovering en de emancipatie van de onderklasse' verwijst

stadsocioloog Godfried Engbersen naar het gedachtegoed van de Britse psychiater Theodore Dalrymple. Dalrymple geeft een voorstelling van het 'spook van de onderklasse' dat door de samenleving zou worden. Grote groepen burgers die zich schuldig maken aan criminaliteit, geweld, dronkenschap en misplaatst slachtofferschap zouden een sterkere greep krijgen op de samenleving. Engbersen betoogt dat in het huidige beleid in de grote steden van Nederland het aanpakken van overlastgevendende problemen van die onderklasse centraal staat.

Dalrymples metafoer van het spook van de onderklasse staat tegenover het droombeeld van de stedelijke middenklasse. Het intuïtieve beeld dat betrokkenen hebben van die middenklasse lijkt voort te komen uit een associatie van deze groep met geschiktheid voor de stedelijke 'struggle for life'. Het is een verzamelterm geworden voor bevolkingscategorieën die vanwege hun specifieke disposities of competenties hun mannetje staan in de stad of de potentie hebben dat binnen afzienbare tijd te kunnen. Daar waar de onderklasse een spookbeeld oproept, ziet men de middenklasse als de gedroomde categorie.

De stedelijke middenklasse is daarmee een ideaaltypische voorstelling geworden in de hoofden van veel betrokkenen. Voor specifieke stedelijke categorieën is een beeld ontstaan van toebedacht winnaarschap dat gebaseerd is op hun sociaal-economische onafhankelijkheid en sociaal stijgingspotentieel. Deze categorieën krijgen veelal het label 'middenklasse' opgeplakt, maar hebben verschillende verschijningsvormen: van 'selfmade man' tot hippe kenniswerker.

Dat juist de sociaal-economische onafhankelijkheid en het sociaal stijgingspotentieel zulke belangrijke criteria zijn geworden past geheel in de tijdsgeest. Tegen de achtergrond van eenzijdig samengestelde woonbuurten met gebrekkige leefbaarheid, bewoond door kansarme groepen en gekenmerkt door een negatieve economische ontwikkeling, zijn bewoners die sociaal-economisch onafhankelijk zijn en over sociaal stijgingspotentieel beschikken van grote waarde. Zij hoeven niet, zoals de onderklasse, ondersteund te worden, maar dienen juist zelf als steun voor de stad. Zij worden geacht nieuw leven in het creatieve proces van steden te blazen en de functie van de stad als motor van economische ontwikkeling en sociaal-culturele verheffing veilig te stellen. Het droombeeld van

de middenklasse als stedelijke winnaars zal voorlopig nog in het hoofd van menig betrokkene blijven hangen.

Vasco Lub (vascolub@zonnet.nl) is socioloog en werkzaam bij NIZW Sociaal Beleid. Hij werkt aan projecten en doet onderzoek op het gebied van grootstedelijke vraagstukken.

Literatuurselectie

- Engbersen, G. (2006) Sociale herovering en de emancipatie van de onderklasse. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Florida, R. (2002) The rise of the creative class. And how it's transforming work, leisure and everyday life. New York: Basic Books.
- Friedman, T. L. (2005) The world is flat. A brief history of the twenty-first century. New York: FSG Books.
- Karsten, L., A. Reijndorp & J. van der Zwaard (2006) Stadsmensen. Levenswijzen en woonambities van Rotterdamse middengroepen. Rotterdam: OBR/dS&V.
- Land, M. van der (2004) Vluchtige verbondenheid. Stedelijke bindingen van de Rotterdamse nieuwe middenklasse. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Leeuwen, van A. (2006) Het einde van de middenklasse. Elsevier 61, 14, pp. 30-36.
- Sassen, S. (2001) The global city. Princeton: Princeton University Press.
- Scheffer, P. (2005) De vermijding voorbij. Acht stellingen over segregatie en integratie. In: Over insluiting en vermijding. Twee essays over segregatie en integratie. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling Werkdocument 6. Den Haag: RMO.
- Uyterlinde, M., S. van Arum, R. Engbersen, V. Lub & K. Schaake (te verschijnen) Kiezen voor de stad. Een kwalitatief onderzoek naar de vestigingsmotieven van de allochtone middenklasse. NIZW Sociaal Beleid/Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Veldboer, L. (2006) Op zoek naar de voorbeeldige middenklasse. Sociologie 2, 3, pp. 288-201.